

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ СПІЛКУВАННЯ

□ ПОНОМАРЬОВ О.С.(м. Харків, Україна)

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ

АНОТАЦІЯ

Цілі й характер міжособистісного спілкування зазнають сьогодні серйозних змін, зумовлених еволюцією індивідуального і суспільного буття людини. Зміни ж характеру спілкування впливають на сенс і характер цього буття. Для розуміння сутності й сенсу цих процесів запропоновано своєрідну квадру, яка характеризує складну природу людини. Вона полягає в системній єдності біологічного, соціального, інтелектуального і духовно-культурного витоків цієї природи. Філософсько-антропологічний підхід до аналізу феномену спілкування відкриває можливості більш глибокого розуміння і самої людини.

Ключові слова: філософська антропологія, філософія спілкування, особистісний розвиток, суперечлива природа людини, спосіб буття, співбуття і взаємодія.

SUMMARY

Ponomaryov Olexandr. Philosophical and anthropological aspects of communication.

The goals and nature of interpersonal communication today undergo serious changes due to the evolution of individual and social life of man. Changes in the nature of communication affect the meaning and nature of this being. To understand the essence and meaning of these processes, we propose a peculiar quadra that characterizes the complex nature of man. It consists in the systematic unity of the biological, social, intellectual and spiritual and cultural origins of this nature. The philosophical and anthropological approach to the analysis of the phenomenon of communication opens the possibility of a deeper understanding of the person himself.

Keywords: *philosophical anthropology, philosophy of communication, personal development, contradictory nature of man, way of being, coping and interaction.*

Постановка проблеми. Сьогодні, в період істотних змін, що мають місце практично у всіх сферах матеріального і духовного життя, зазнає відповідних змін і такий важливий атрибут людського буття, яким виступає міжособистісне спілкування. Його й без того складна, багатоаспектна і поліфункціональна сутність залежить від змісту й характеру буття і, у свою чергу, впливає на нього. Така їх істотна взаємозалежність, та ще й ускладнена внаслідок змін, що не просто відбуваються, а й прискорюються, вимагає глибокого філософського аналізу сутності і сенсу спілкування. Необхідність цього аналізу і призвела до формування й розвитку специфічної галузі загальної системи філософських знань, яка сформувалася сьогодні у філософію спілкування.

В процесі свого розвитку філософія спілкування стикається з цікавими проблемами, розв'язання яких вимагає звернення

до понятійно-категоріального апарату тих чи інших галузей загальної системи філософських наук. В серії журнальних статей ми розглянули онтологічний статус спілкування та його гносеологічні, аксіологічні, телеологічні й інші аспекти, узагальнено наведені в роботі [9], яка являє одну з перших спроб систематизовано викласти основи сучасної філософії спілкування.

Однак подальші дослідження феномену людського спілкування свідчать про необхідність глибше розглянути зв'язок феномену спілкування з природою самої людини та її суперечливими проявами, зокрема в комунікативних процесах. Отже, набуває актуальності проблема філософсько-антропологічного аналізу природи і сутності спілкування.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми дає підстави стверджувати, що, поперше, філософська антропологія істотно

розвивається, оскільки людина та її призначення й місце у світі, сам сенс її існування являють собою дійсно основне питання філософії. По-друге, достатнього розвитку набула і філософія спілкування, яка сьогодні, в умовах значної інтенсифікації міжкультурної комунікації відіграє істотну роль у розумінні її сенсу. По-третє, аналізуючи сенс буття людини у всьому широкому розмаїтті його проявів, філософська антропологія належну увагу приділяє такому важливому екзистенціалу, яким постає її спілкування з іншими людьми. Адже комунікативна природа людини постає основою і визначальним чинником суспільного буття людини.

Як підкреслює Є. Андрос, «людське буття принципово комунікативне. І передовсім ця комунікативність характеризується діалогічним взаємозв'язком «Я» і «Ти»» [10, с. 227]. Сенс цього взаємозв'язку розглядали Л. Фейєрбах, В. Дільтей, М. Шелер, М. Бубер, М. Бахтін, М. Бердяєв та інші. Його осмислення є і предметом дослідження таких українських філософів, як В. Табачковський, Є. Андрос, Н. Хамітов, В. Загороднюк, Л. Ситниченко та інші.

Аналізуючи сутність самої філософської антропології, слід підкреслити, що вона звичайно розглядається у широкому і вузькому сенсі. У вузькому сенсі під філософською антропологією мають на увазі один із специфічних напрямів західноєвропейської філософії першої половини ХХ століття. Його розвиток пов'язаний з такими німецькими вченими, як М. Шелер, Х. Плеснер, А. Гелен, П. Л. Ландсберг та інші. У широкому ж сенсі філософську антропологію слід розуміти як філософське вчення про природу і сутність людини, про її сенс, призначення й місце у світі. Цей сенс і являє інтерес для філософії спілкування, яка, власне, призначена для забезпечення особистісного і соціального розвитку людини, насамперед для розвитку в ній якостей людяності й подолання негативних інстинктів – агресивності, ворожості, жорстокості, жадібності тощо, які, на жаль, є невід'ємними рисами багатьох представників виду *Homo sapiens*.

Звичайно цей інтерес пов'язують із складною і суперечливою природою людини як істоти водночас біологічної, індивідуальної і соціальної. Через неї в людині поєднуються егоїзм і агресивність, з одного боку, і розуміння необхідності дотримання

певних норм і правил взаємовідносин, встановлених у суспільстві, з іншого боку. Низьке й огидне співіснує з високими злетами людського духу. Суспільні санкції до порушників є досить суворими, хоча ця суворість аж зовсім не зменшує кількості порушень і злочинів та їх тяжкості. Викорінення злочинності й агресивності виглядає утопічною справою.

Хоча появу сучасної філософської антропології пов'язують з 20-тими роками минулого століття, цей напрям є визначальним для всієї філософії, яка завжди тяжіла до проблем людини. Сьогодні можна впевнено стверджувати, що філософсько-антропологічний вектор привертає широку увагу представників різних філософських шкіл. Вона зумовлена певними глибинними процесами, що характеризують сучасний етап розвитку цивілізації, а відтак і людської свідомості, помітними зрушеннями в цілях і характері діяльності, поведінки та інших форм активності індивіда.

Аналізуючи важливість діалогічного комунікативного зв'язку, Є. Андрос підкреслює, що він «визначає не лише сферу безпосередньо мовної комунікації, але й усю сукупність міжлюдських стосунків, тобто сферу інтерсуб'єктивного, взятого на всіх його рівнях і підрівнях: міжіндивідуальному, культурному, соціальному, міжетнічному, правовому, етичному тощо» [10, с.228]. У свою чергу, Л. Ситниченко розглядає іншу площину цієї проблеми, стверджуючи, що «діалог є синонімом взаємної творчості, взаємного збагачення людей та конкретизацією, справжнім утіленням інтерсуб'єктивності». На глибоке переконання автора, «у справжньому діалозі люди творять один одного й, водночас, своє спільне життя, не втрачаючи індивідуальності» [7, с. 116].

Н. Хамітов, розглядаючи самість, яка «відкрита співтворенню», вважає, що в його стихії «виникає спів-буття», а ця самість «не тільки припускає взаємність, але й рано чи пізно отримує її». Філософ підкреслює при цьому, що «проте взаємність – не мертва абстракція, а цілком жива й конкретна річ – можлива лише у формі толерантності – передусім як припущення, що співрозмовник, Інший, також має право на істину і своє бачення Істини» [10, с. 255-256]. На наше ж глибоке переконання, взаємність і толерантність тільки й можуть досягатися в процесі спілкування, або, як стверджує П. Рікер, у ви-

ході особистості за межі егоцентризму. Саме розуміння Іншого, схожості з собою та відмінностей, інтерес до нього й породжують взаємність і толерантність.

З позицій філософсько-антропологічних векторів феномену спілкування необхідно підкреслити, що Рікер вважає надзвичайно важливою толерантну комунікацію, протиставляючи її сучасній комунікативній практиці, яка відрізняється «анонімністю та дегуманізацією стосунків між особистостями в індустріальному суспільстві» [5, с. 266]. Вважаємо за необхідне додати, що в постіндустріальному суспільстві та з бурхливим розвитком телекомунікаційних засобів і технологій та особливо соціальних мереж, анонімність і дегуманізація міжособистісних стосунків проявляються ще більш чітко й виразно.

Таким чином, філософсько-антропологічний підхід до аналізу феномену міжособистісного спілкування відкриває багаті можливості пізнання людини і як індивіда з її унікальними і неповторними рисами і якостями, і як суспільну істоту, яка тією чи іншою мірою сприймає і приймає правила співжиття й відповідно ставиться до інших людей і суспільства у цілому.

Мета статті й полягає у спробі зосередити увагу на цих можливостях, проаналізувати їхні корені, залежність від проявів природи людини, насамперед в процесі її спілкування з іншими людьми. При цьому під спілкуванням має бути більш широке розуміння цього феномену, ніж просто вербальний контакт.

Виклад основного матеріалу. Спілкування у різних формах притаманне всьому живому. Однак тільки у людей воно набуло такого рівня розвитку, що призвело до створення сукупності спеціальних достатньо складних знакових систем, які не тільки виконують роль інструментарію спілкування, але й дають можливість здійснення спільної діяльності, пізнання й подальшого розвитку. Значною мірою саме завдяки спілкуванню та за його допомогою в процесі виконання цієї діяльності людина перетворює світ відповідно до своїх потреб і саму себе. Практично не викликає сумнівів теза, що характер спілкування залежить як від успадкованих людиною на генетичному рівні, так і від набутих під впливом освіти, виховання і життєвого досвіду її рис і якостей як особистості. Більш

того, самі цілі і зміст цього спілкування також можуть розглядатися як її особистісні характеристики.

Можна впевнено стверджувати, що між людиною у всій повноті її рис і якостей та сенсом і характером її спілкування існує система прямих і зворотних зв'язків. Дійсно, вступаючи у спілкування з Іншим, людина здійснює його у відповідності зі своїми комунікативними здібностями, світоглядом, ерудицією, культурою та інтелектуальним потенціалом. Однак в процесі спілкування, залежно від того кола, в якому воно відбувається, або від референтної групи, людина отримує можливість збагачуватися духовно, інтелектуально, культурно та світоглядно. А відтак має місце й розвиток її психологічних, морально-вольових та поведінкових якостей.

Спілкування дозволяє людині певною мірою зрозуміти не тільки партнера по цій специфічній комунікативній діяльності, але й саму себе. А це далеко не просто, оскільки ми часто приховуємо свої думки, певні свої риси і прагнення як від інших людей, так і навіть від самих себе. Складна й суперечлива природа людини зумовлена поєднанням у своєрідну квадру біологічного, соціального, інтелектуального і духовно-культурного витоків, або начал (рис. 1).

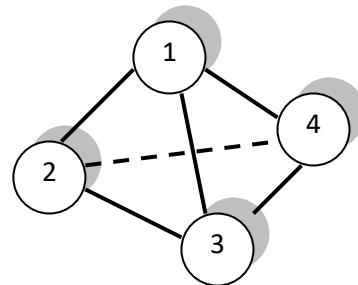

Рис. 1. Цілісна квадра витоків природи людини

Наочно цю квадру можна представити у вигляді своєрідного тетраедра, вершинами якого й виступають вказані витoki. Основою тетраедра може бути будь-яка з його граней, однак вони не є рівноправними. Цифрою 1 зображена домінуюча група властивостей конкретної людини, а цією групою, залежно від життєвих обставин може слугувати будь-який із вказаних витоків.

При цьому рівень розвитку кожного

з них як компонентів квадри та їх співвідношення в загальній її структурі, а також свідомі і несвідомі їх прояви, насамперед у спілкуванні та спільній діяльності, є суто індивідуальними. Більш того, самій їх структурі притаманна певна пластичність і залежність від зовнішніх і внутрішніх чинників, що проявляється у характері реагування людини на ці чинники та зумовлені ними ситуації. Саме реагування може бути спрямоване як зовні, так і в саму людину, викликаючи у неї радість та згоду або образу, гнів і неприйняття чи інші почуття, широкий спектр яких може бути проявом відповідних витоків людської природи при її реагуванні на ситуацію.

Характерною особливістю характеру реагування для більшості людей, залежно від їхніх психологічних якостей, є двоетапний його прояв. Спочатку миттєва реакція, яка може бути суто внутрішнім переживанням для стриманої людини, а може вилитися у відповідний бурхливий характер спілкування для екстравертів. Потім відбувається певний аналіз ситуації, результатом якого стає виважена й відносно спокійна зовнішня реакція.

Надзвичайно складна природа людської психіки істотно позначається і на особливостях спілкування як філософсько-антропологічного феномену. Навіть цілі спілкування, не говорячи вже про його зміст і характер істотною мірою можуть давати уявлення не тільки про характер і темперамент людини, а й про її інтелектуальний рівень, культуру та моральні принципи і переконання. При цьому слід пам'ятати, що, за словами І. Канта, центральним смисловим моментом спілкування виступає дія [2].

Цілеспрямовані суспільні впливи на людину, особливо з боку сім'ї й системи освіти, процеси її соціалізації й осмислення життєвого досвіду певною мірою змінюють загальну структуру її квадри. Їхнім призначенням є посилення соціального, інтелектуального і духовно-культурного начал і послаблення біологічного, тваринного в людині. Однак зміни структури квадри стосуються тільки тієї підсистеми, яка контролюється свідомістю і, можливо, дещо приглушує можливість підсвідомих негативних проявів, в першу чергу в характері спілкування. У цьому моменті філософсько-антропологічні проблеми вже переходять у площину психології, що виходить за межі даної роботи.

Слід підкреслити, що розвиток антропологічного напрямку у філософії та антропологічного способу мислення невід'ємний від діяльності філософів, які належали чи належать до різних шкіл, напрямів і сфер культури — екзистенціалізму, персоналізму, структуралізму тощо. При такому розгляді філософська антропологія виявляється елементом більш широкого ідейного комплексу — філософії і світоспоглядання антропологізму, який сформувався на основі різних теоретичних і художніх концепцій. Це уявляється цілком закономірним, оскільки надзвичайно широке розмаїття індивідуальних рис і якостей людей ускладнює саму можливість їх узагальнення.

Як образно писав свого часу М. Шелер, «людина є річ, така пістрява, різноманітна, що всі відомі визначення її мало вдалі» [12, S. 278]. З цим не можна не погодитися, тим більш, що навіть одна й та ж людина за різних обставин може вести себе по-різному, по-різному висловлювати своє ставлення до того чи іншого об'єкта чи явища під час спілкування. Більш того, через деякий час вона сама дивується з того, що вона скоїла чи сказала.

Ось чому, звертаючись до безпосередності людської реальності, філософська антропологія висуває завдання створення загального уявлення про людину, котре могло б мати інтегруюче і спрямовуюче значення в життєдіяльності суспільства. Засвоєння створеного образу сприяло б розвиткові більш високих форм людської життєдіяльності, які могли б більшою мірою бути проникнутими духовним началом, наповнювали б сенсом буття людини.

Філософсько-антропологічний сенс міжособистісного спілкування, його цінність і значення для світопізнання, індивідуального і суспільного розвитку відзначав свого часу ще М. Шелер. За його словами, «Слово є первісним феноменом. Воно є смисловою передумовою і одночасно основним засобом всього пізнання, всієї можливої історії, котра як така у своїй цілісності є щось інше, ніж об'єктивний перебіг подій у часі: плінність історії конституюється завдяки слову» [12, S. 290]. На нашу думку, тут проглядає і щось містичне через трактування Слова як первісного, але загальний сенс наведеної тези, хоча вона й не містить безпосередньо слова «спілкування», можна трактувати як

все, що пізнано і зроблено людьми, викає завдяки спілкуванню, сенс якого дещо прихований цим феноменом Слова.

Хоча прихильники релігійної філософії цілком можуть вбачати в ньому Слово Боже, про яке в Біблії і йдеться, що спочатку було слово. Але до кого воно було звернене, так і лишається незрозумілим, оскільки на той момент, за Біблією, ні людина ще не існувала, ні світ взагалі. Однак сьогодні ми вважаємо недоцільним продовжувати цей дискурс, оскільки він виводить нас у площину, яка лежить за межами аналізу заздалегідь визначеної проблеми.

Дуже цікавим філософсько-антропологічним аспектом міжособистісного спілкування виступає дискусія стосовно можливості плідної співтворчості у філософії, науці й техніці. Той же Н. Хамітов цю проблему формулює у вигляді низки таких питань. «Чи можлива творча соборність, з'єднання, в якому синтез не нівечить оригінального пориву? І навпаки, чи є творча самотність одвічною? Чи завжди вона є безумовною цінністю?». У сфері мистецтва ці питання знімає саме життя, оскільки відомі, хоча й не дуже численні, але все ж далеко не поодинокі приклади дійсно плідної співпраці, співтворчості та співавторства. В сучасній науці й техніці з їх постійно зростаючою складністю також все більше фахівців співпрацюють у складі часто досить великих творчих колективів.

Візьмемо на себе сміливість висловитися, що навіть у сфері філософії є подібні приклади. Так, автор цієї статті має честь понад десять років тісно і при цьому досить плідно співпрацювати з професорами С. О. Заветним та С. М. Пазинічем. У нас вийшло друком понад сотню спільних робіт – монографій, підручників і навчальних посібників, статей у різних наукових виданнях, Про нашу співпрацю добрі відгуки висловлюють відомі українські філософи М. І. Михальченко [3] та А. О. Ручка [6], рецензуючи підготовлені дійсно у плідній співтворчості наші монографії.

В процесі обговорення як загальної ідеї того чи іншого твору, безумовно, виникають і розбіжності в поглядах і трактуванні тих чи інших положень, але ці розбіжності детально аналізуються, взаємно збагачуючи кожного з учасників і не посягаючи на індивідуальність жодного з нас. Більш того, при цьому навіть не виникає так званого ресетименту, або заздрості, про що писав свого

часу ще М. Шелер [11], про який у пересічній людини тоталітарних і посттоталітарних суспільств пише Н. Хамітов. За його словами, «під маскою захвату і байдужості вона очікує свого часу. Звідси – бажання об'єднати творчі самотності у цех професіоналів. Подібне бажання намагаються поширити на процес творчості, а ще краще – то є потаємне бажання пересічної людини! – на побут і на особисте життя» [10, с. 259]. І таке бажання нескладно виявити в процесі спілкування з такою «пересічною людиною», оскільки в ньому і виступає вираження одного з компонентів своєрідної квадри, що описує природу людини, а саме помітне домінування соціального при пониженні ролі чи навіть відвертому ігноруванні індивідуального – біологічного, інтелектуального та духовно-культурного.

Ще один надзвичайно важливий, актуальний і специфічний філософсько-антропологічний аспект феномену міжособистісного спілкування, який набув сьогодні особливого поширення, стало анонімне знеособлене спілкування засобів масової комунікації з пересічною людиною. При цьому вони практично не цікавляться, хто саме складає їхню референтну аудиторію і якої інформації вона від них чекає. Особливістю спілкування в соціальних мережах є й те, що люди, особливо молодь, можуть цілодобово, як говорять, сидіти в мережі, а у реальному житті не вміють нормально поспілкуватися. А за прогнозом ООН вже у 2020 році кількість пристроїв, що підключаються до Інтернету, буде в шість разів більше, ніж людей на планеті.

Таким чином, процес віртуального спілкування руйнує комунікативні здібності людини, деформує її життєві цінності й позбавляє її тієї розкоші, якою вважав спілкування А. де Сент-Екзюпері. Можна дійти висновку, що тут реально має місце діалектична суперечність між розширенням можливостей спілкування завдяки досягненням науково-технічного прогресу та помітним звуженням здатності людини ефективно користуватися ними.

З позицій філософської антропології викликає інтерес проблема взаємодії повсякденного буття людини, її життєвого світу і комунікативної практики. Як розмірковує з цього приводу Є. Андрос, «соціокультурний і духовний розвиток людини знову і знову ставить питання про те, як, спираючись

на наявний антропо- та соціокультурний і духовний досвід, спробувати раціонально облаштувати дім власного буття». Філософ пише, що його слід «облаштувати так, щоби збалансувати два принципів імперативи: можливість індивідуальної самореалізації та необхідність створення умов неконфліктного співбуття людей» [10, с. 231]. Попри складнощі й суперечності, можливість збалансування вказаних імперативів пов'язана саме з належною організацією міжособистісного спілкування. Не існує іншого шляху для досягнення домовленості між людьми про їх безконфліктне співбуття, крім спілкування, регулярної комунікативної практики, в процесі якої обговорюються всі проблеми.

Однак для цього необхідно з раннього дитинства прищеплювати людям культуру спілкування, толерантність, відповідальність за свої слова і дії, вчинки і поведінку. До речі, навчання і виховання людини, особливо в системі освіти, також є надзвичайно цікавою й важливою проблемою філософської антропології. По-перше, на жаль, саме в системі освіти згадане збалансування імперативів здебільшого не тільки не відбувається, а й цілеспрямовано унеможлиблюється через обов'язковість оволодіння кожною дитиною встановленою програмою, що передбачає сукупність необхідних знань, умінь і навичок. Декларативне проголошення особистісно орієнтованої парадигми в реальній освітній практиці виявляється абсолютно не реалізованим.

По-друге, можливості індивідуальної самореалізації істотно ускладнює система стандартних вимог. Відомо, що всі діти народжуються талановитим, але вже у школі без належної підтримки і турботи їхні таланти слабнуть, а то і взагалі втрачаються. А відтак багато чого у своєму матеріальному й духовному бутті втрачає й суспільство, яке отримує не творчих особистостей, а сіру масу ординарних виконавців. Але такий «баланс» втрат не може задовольнити ні індивідів, які так і не змогли само реалізуватися, ні соціум. На цілком можливі заперечення, мовляв у будь-якому суспільстві завжди є багато талановитих людей у самих різних сферах його життєдіяльності. Відповідь була проста: вони змогли зберегти й розвинути свої таланти не завдяки освіті, а всупереч її прагненню зробити їх стандартними, «як всі».

По-третє, соціокультурний і духовний прості сучасної людини сьогодні перенаси-

чений інформацією, переважна частка якої більшості людей зовсім не потрібна. Однак освіта, місія якої полягає у підготовці підростаючих поколінь до успішного життя й діяльності в умовах конкретного соціуму, орієнтується на реальності цього соціуму. Звідси й характерна для змісту освіти істотна надмірність відомостей, які не тільки учневі чи студентові ніколи ні в період навчання, а й у майбутньому дорослому житті абсолютно не знадобляться.

Важливим філософсько-антропологічним аспектом міжособистісного спілкування виступають розуміння і взаєморозуміння, що передбачає розвиток уміння не тільки слухати, а й чути. Цілком справедливо Є. І. Головаха та Н. В. Паніна пишуть, що «основна помилка більшості людей полягає у тому, що бажаючи бути зрозумілими, вони всіма доступними засобами (красномовність, експресія, вчинки) прагнуть донести до співбесідника власні думки і почуття, не залишаючи тому часу для відповідного самовираження» [1, с. 74]. Вони забувають про те, про що говорив ще Зенон, що у нас два вуха і один рот, щоби ми більше слухали і менше говорили. А Ж.-Ж. Руссо, у свою чергу, стверджував, що правда життя така, що люди, які знають мало, говорять багато, а ті, які знають багато, воліють мовчати.

До речі, це є й проявом культури спілкування знаючої людини. Адже культура спілкування ґрунтується на моральнісних нормах, які не дозволяють такій людині демонструвати свою перевагу. Більш того, саме це, як цілком справедливо стверджує В. В. Рибалка, «дозволяє зберігати власну гідність і поважати індивідуальність партнера» [4, с. 8]. Вважаємо за необхідне додати, що культура спілкування відкриває можливість не тільки її носієві краще пізнати партнера, але досить часто вона допомагає й самому цьому партнерові краще пізнати себе, свої здібності й можливості. І в цьому проявляється ще один цікавий філософсько-антропологічний аспект людського спілкування.

Уявляється очевидним, що неможливо досягнути цілей спілкування, не давши партнерові оцінити їх і висловити своє ставлення до них. У зв'язку з цим доцільно навести думку В. А. Співака про те, що «комунікативна дія повинна бути у змозі виправдати свої претензії на значущість у формі дискурсу, який є ідеальною мовною ситуацією, в якій кожен

учасник повинен мати однакову можливість висловитися і який є вільним від внутрішнього і зовнішнього тиску». Автор підкреслює при цьому, що «реально комунікативна дія в ідеальному випадку сама є успішним дискурсом, якщо не здійснюється жодної дії, яка не ґрунтується на консенсусі» [8].

Розглянуті обставини, що реально ускладнюють можливість збалансувати вкрай важливі імперативи індивідуальної самореалізації людини і забезпечення її безконфліктного співбуття з іншими людьми, стосуються переважно системи освіти. Уважний та неупереджений їх аналіз свідчить про те, що терміново необхідна розробка і впровадження принципово нової освітньої парадигми. І в цьому вкрай важлива роль має належати фахівцям з філософської антропології, які мають окреслити хоча б контури застрашних умов людського буття, потреб людей і вимог до їхньої підготовки.

Зосередження уваги на освітніх аспектах відкриває лише одну із сфер інтересу філософської антропології. Саме в освіті міжособистісне спілкування виконує майже всю множину притаманних йому функцій. Однак, за великим рахунком, детального аналізу вимагають сьогодні і всі інші сфери людського буття – професійна діяльність і дозвілля, політика і бізнес, державне управління і місцеве самоврядування тощо, в яких спілкування також відіграє вкрай важливу роль. Кардинальні зміни, що відбуваються сьогодні в самому способі життя людини вимагають енергійних заходів з раціональної організації її життя.

Дійсно, роботизація промислового виробництва, яка зумовлює масове безробіття людей фізичної праці, трансформується в широке впровадження штучного інтелекту, що загрожує теж масовим вивільненням, але цього разу вже людей розумової праці. Невже техносфера, або «друга природа», створена людиною для полегшення свого життя і задоволення життєвих потреб, настільки вийшла з-під контролю свого творця й витісняє його на периферію буття у цьому складному бурхливому світі? І що мають робити, чим мають займатися люди, якщо у них немає роботи?

У цьому моменті ми зовсім не відходимо від порушеної проблеми. Навпаки, описана невтішна потенційна перспектива людського буття тісно пов'язана зі спілкуванням.

Адже у разі реалізації песимістичного сценарію істотно зростатиме гострота конкуренції за робочі місця, у взаємовідносинах посилюватимуться ворожість, підозра, егоїзм, заздрість, що відповідним чином позначатиметься на змісті й характері спілкування. Зрозуміло, що тут буде зовсім не до толерантності й доброзичливості.

Водночас саме завдяки цілеспрямованому спілкуванню із залученням системи освіти, засобів масової інформації, церкви, політичних і громадських діячів уявляється можливим підготувати людей до життя й діяльності в нових умовах, допомогти кожному знайти себе, знайти сферу і вид діяльності, які б максимальною мірою відповідали його схильностям і здібностям, приносили б йому не тільки можливість отримання заробітної плати чи інших видів доходу, але й глибоке задоволення від цієї діяльності. У зв'язку з цим істотної ваги набуває така філософсько-антропологічна категорія, як людський потенціал. А життєва практика настійно вимагає розробки шляхів і способів його розвитку, активізації та максимальної реалізації. Досягнення ж цих цілей знов-таки пов'язане з міжособистісним спілкуванням та взаєморозумінням, завдяки яким перед людиною відкривається можливість отримувати багаж знань і досвіду, накопичених людством.

У будь-якому разі фахівцям і з філософії спілкування, і з філософської антропології доцільно співпрацювати з метою визначення глибинних зв'язків між процесами спілкування та особистісного розвитку. Результати їхньої співпраці матимуть важливу теоретичну і прикладну значущість, особливо для системи освіти та інших суспільних інститутів, зайнятих організацією розвитку людей та цілеспрямованого ефективного впливу на них.

Висновки. Зосередження уваги на процесах аналізу міжособистісного спілкування і його можливості пізнання людини як індивіда і суспільної істоти, яка сприймає правила співжиття й відповідно ставиться до інших людей і суспільства у цілому дозволяє дійти таких цілком обґрунтованих висновків.

По-перше, істотні зміни, що відбуваються в різних сферах суспільного життя, здійснюють значний вплив на спосіб індивідуального й соціального буття людини, примушуючи її пристосовуватися до тих реалій, що складаються в результаті вказаних змін.

По-друге, філософсько-антропологічний підхід до аналізу феномену міжособистісного спілкування відкриває багаті можливості пізнання людини і як індивіда з її унікальними і неповторними рисами і якостями, і як суспільну істоту, яка тією чи іншою мірою сприймає і приймає правила співжиття й відповідно ставиться до інших людей і суспільства у цілому.

По-третє, зосередження уваги на можливостях що виникають завдяки філософсько-антропологічному підходу до розгляду спілкування, дозволяє проаналізувати корені цих можливостей та їхню залежність від проявів природи людини, насамперед в процесі її спілкування з іншими людьми.

По-четверте, сьогодні вкрай плідною уявляється ідея об'єднання зусиль фахівців з філософської антропології та з філософії спілкування, оскільки воно здатне істотно збагатити новими досягненнями обидві ці важливі гілки загальної системи філософських знань, сприяти більш глибокому розумінню провідних тенденцій еволюції людської цивілізації в нових умовах.

Перспективи подальших розвідок з проблеми полягають, на наш погляд, у спробах створення образу людини як певної системної цілісності, яка б гармонійно поєднувала спільне, загальнолюдське та індивідуально-унікальне і в якій би комунікативні аспекти визначали цей зв'язок і виражали б прагнення людей до нормального співбуття й ефективної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головаха Е. И. Психология человеческого взаимопонимания / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 189 с.

2. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – Симферополь: Резюме, 2003. – 464 с.

3. Михальченко М. І. Філософський аналіз сучасності : Рецензія / М. І. Михальченко // Філософія і сучасність. – 2011. – Вип. 6. – С. 145-147.

4. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога / В. В. Рибалка. – К.: Шкільний світ, 2010. – 126 с.

5. Рікер П. Завдання політичного вихователя / П. Рікер // Навколо політики. – К.: Основи, 1995. – С. 269-283.

6. Ручка А. О. Філософська рефлексія феномену впливу: Рецензія / А. О. Ручка // Філософія і сучасність. – 2011. – Вип. 6. – С. 148-153.

7. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії / Л. Ситниченко. – К.: Либідь, 1996. – 172 с.

8. Спивак В. А. Корпоративная культура / В. А. Спивак. – СПб.: Питер, 2001. – 352 с. – (Серия «Теория и практика менеджмента»).

9. Філософія спілкування: монографія / В. Г. Кремень, Д. І. Мазоренко, С. О. Заветний, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – Харків: ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2011. – 440 с.

10. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2003. – 432 с.

11. Шелер М. Ресентимент в структуре моралей / М. Шелер. – СПб.: Наука, Университетская книга, 1999. – 231 с.

12. Scheler M. Vom Umsturz der Werte, Bd. I., Leipzig, 1919.

